

a *Mitvisz* kutya, *Többsincs* királyfi és társaik arra utalnak, hogy ez a típus a tulajdonnevek egy részének körében jelen van. Nem társtalan tehát a *Halesz* sem.

Futottunk egy kört. Végeredménye: a népetimológiára emlékeztető, ritka szóösszetételből keletkezett kérdéses név történeti igazolást nyert, etimológiája különlegessége ellenére is meggyőző. S hogy érdemes volt-e megfutnunk ezt a kört, döntse el ki-ki belátása szerint.

HEGEDÜS ATTILA

Keresztneveink történeti és leíró vizsgálata

Joggal panaszkodott BÍRÓ ÁGNES a NÉ 15. számában (65–6) a gépi statisztika pontatlanságára. S ehhez még hozzátehetjük, hogy a névkutató igen nehezen tud hozzáférni az adatokhoz. Enyhe túlzással azt is lehetne mondani, hogy szerencse is kell hozzá. Én most ezt a szerencsét használtam ki. A Kiskegyed című hetilap nyilván reklámfogásból, egy névtanilag érdekes vállalkozásba fogott: az 1992. április 1. és 1993. március 31. között született kislányok adatait kérta. Ez annyit jelent, hogy a leánykák vezeték-, illetve keresztnevein kívül megadták a születés dátumát is. Mivel a tény nem volt állampolgársághoz kötve, a Magyar Köztársaság területén született kislányok neve került a listára. A menekültáradat, főként a volt jugoszláv területekről, megemelte az idegen vagy idegenszerű nevek számát. Egy év alatt az újság 15159 leány adatait közölte – 486 utónévvel. Ez valamivel több a megszokottnál, de figyelembe kell venni, hogy a névadási szokások némiképpen változtak. Ennek oka a tömegtájékoztató. Bár egyáltalán nem érthető, hogy miért az *Alexandra* és a *Nikolett* áll az élen. A női nevekben az idegenszerűség figyelhető meg. Az első 31 név (egy százalék felett) között alig van magyar név (*Réka*, *Panni*). Természetes, hogy ilyen nagy adathalmazban több dolog is feltűnik. Többek között az is, hogy a helyesírás kezd az idegen név felé mozdulni. Így pl. van *Jessicá*-nk – *Dzsesszikánk*; *Zsuzsannánk* – *Susan*-unk – *Susann*-unk. A tévéfilmekből hirtelen átvett nevek magyarosodása nehezen történik. Azt is megfigyelhetjük, hogy egyre több az egyéni nevek száma. Az első 31 név van egy százalék felett. Ha viszont azt nézzük, hogy a neveknek csaknem a fele egy-két névviselőt takar, az annyit is jelent, hogy bár a gyakori nevek kicserélődtek, de az elkülönülés – legalábbis a női neveket tekintve – továbbra is folytatódik. A Bíró Ágnes által is említett becézett formák anyakönyvezése gyakoribbá vált.

Ennyi név alapján természetesen sok következtetést lehetne levonni. Most inkább a tényfeltárással szeretnék foglalkozni. Bemutatok néhány névmagyarázatot – hozzátéve, hogy a kiválasztás ténye mindig önkényes – de remélem, nem hiábavaló.

Abigél: Öszövségi eredetű név. Két személy is viseli: Nábál, majd Dávid király felesége (Sám, 1: 25), illetve Dávid testvére (I. Krón. 2). A Bibliában tehát olyan személyek neve, akiket éppen megemlítettek, nagy tetteket nem hajtottak végre. A középkori névadásban alig-alig találkozunk vele. Keresztnévként való – újabb – használata Francis Beaumont és John Fletcher *The Scornful Lady* 1616-ban bemutatott darabjában az akkori szlengben a szobalány szinonimája. Nem valószínű, hogy e név felbukkanása akár a bibliának, akár ennek a műnek volna köszönhető. Legfeljebb annyi az igaz, hogy irodalmi-művészeti közvetítésű – és nem közvetlenül a Bibliából való. Eugene Scribe *Egy pohár víz* (1841.) illetve Arthur Miller *Salemi boszorkányok* című drámájából, de még inkább az ebből készült filmekből vált ismertté újra. Az újra szót azért kell hangoztatni, mivel más, közvetlenebb források is vannak. Verdi: *Nabucco* – a korában hallatlanul népszerű operájának hősnője is Abigél. Az viszont nem valószínű, hogy a szülők Arany János *Tetemrehívás* című balladájának női szereplőjét választották volna ún. példaképnek. Az irodalomnál, a zenénél azonban – legalábbis napjainkban – van egy erősebb tényező: a televízió. Szabó Magda *Abigél* című regényét nem hiszem, hogy sokan olvasták volna, de a regényből készült tévésorozatot milliók látták. A szimpatikus megformáltságot tekintve elsődlegesnek, és nem az *Abigél* idegenszerűségét hangsúlyozva kapta ezt a nevet néhány kislány.

Vesna: E nevet a televízió közvetítette. Néhány évvel ezelőtt játszották a *Forró szél* című jugoszláv sorozatot, s ennek volt az egyik szereplője Vesna (egyébként a színésznőnek is ez volt a keresztnéve). Így tenát szerbhórvát eredetű név ez. Tudomásom szerint csak a csehben használatos még. Egy ósláv istennő neve volt, etimológiailag összefügg az orosz *veszna* 'tavasz' szóval.

Ajka: A hangalak azt sugallja, hogy helységnévből vált keresztnévvé (mint pl. Lenke, Emőke). Így tehát irodalmi közvetítéssel került volna neveink közé, s miként a többi hasonló név, ez is férfinév volt eredetileg (vö. FNESz. I, 62). Csakhogy a mi esetünkben homonimáról van szó. A név viselője muzulmán menekült Magyarországon. Az arab *Ayşe* 'barázdabillegető' jelentésű szónak – Mohamed kedvelt felesége volt – török közvetítésű alakja. Ez egyébként ismert volt a hódoltság idején is, Fekete István *A koppányi aga testamentuma* című regényében is van ilyen nevű török szereplő. Az Ajka név kicsinyítő képzős alakja az Ajka. Magyarosnak hangzik, s talán még egy magyar kislány is kapni fogja ezt a nevet.

Száva: Nem szerepel sem a Magyar utónevekben, sem a Bibliotéka által kiadott *Utóneveink* című (1990.), a tudományos igénytől fényévnnyire járó könyvecskeben. Női névként szerepel közelmúltunk névadásában, valójában

azonban férfinév. Az arameus *Sabbas* név szláv változata. Megvan az oroszban, csehben, macedónban, szerbhorvátban, ukránban, szlovákban – az azonos kultúrkörben (vallásban) levő románban is. Újabban a svédből is lehet adatolni. Mi ezt a nevet a Szemere-kormány igazságügyi miniszterének a nevéből ismerjük: Vukovics Sebőnek az eredeti neve Száva volt. Ennek tudható be, hogy a Nem-magyar keresztnévek jegyzéke című könyv (Bp., 1909.) a *Sebő* névvel azonosítja. Kétségtelen, hogy a hangalakja nőies. Ám azt is hozzátehetjük, hogy *a-ra* sok gyakori férfinév is végződik (Attila, Béla, Csaba, Géza stb.). De hogyan lett a férfinévből női név? Ennek oka alighanem Verne Gyula volt, aki a Sándor Mátyás című regényének egyik szereplőjét (a címszereplő lányát) nevezte el Szávanak. Verne idegen nyelvi névadási gyakorlatát ismerve, joggal feltételezhetjük, hogy a térképről választotta ezt a nevet. Ebben nagyjából megerősít bennünket a horvát utónévkönyv (Prosvjetin imenoslov. Zagreb, 1984. 144), hiszen mint női nevet magyarázza a Száva folyóval (ad analogiam Rika – Marika), a *Sava* férfinév alaktani formáns nélküli nőiesítésével, illetőleg a *Jeliseva*, *Radosava* stb. nevek becézett alakjaival. Azt hiszem (de bizonyítani nem tudom), hogy ez a név nem a horvátból került át nyelvünkbe, hanem a franciából – Verne (1888.) közvetítésével.

Ninell: Így van leírva. Nyilvánvalóan a franciás nevek hatására. Az érdekesség az, hogy ez nem francia, hanem orosz eredetű. A 30-as évek névadási gyakorlata a Szovjetunióban sok új jelenséget mutatott. Az egyházi (jellegű) neveket igyekeztek háttérbe szorítani. Erről szólt többek között Büky László a jászberényi névtani tnaácskozáson (MND. 100. szám 43–8). A Ninel nem más, mint Lenin nevének megfordítása (lágyítójellel a végén – ezért nőnemű). A horvátban is van hasonló hangzású név: *Ninela*, de ez a *Ninoslava*, *Katerina* neveknek a rövidülése, a magyar névadásra aligha hatott. A Ninel egy *l*-lel megtoldva franciásnak tűnt – ezért is választották néhányan kislányuk nevéül.

Ajnácska: Nem tartozik a leggyakoribb neveink közé. Ennek alighanem egyik oka az, hogy túlbecézettnek tűnik. Az utónévkönyvben az áll: „rege alapján újabb keletű névadás” (LADÓ JÁNOS, Magyar utónévkönyv. Bp., 1972. 19). Ez igaz is. A további azonban megfontolandó: „...a községnév Huba vezér nyilazó leányának, Hajnácskának a nevéből származik”. Lássuk, hogy mit mond a FNEsz! GYÖRFFY 2. alapján csak a XIV. századból tudja adatolni, így Huba vezérrel és lányával nem lehet kapcsolatba hozni – legfeljebb a hasonló hangzás alapján. A honfoglaláskori monda eleve gyanús. Ennek hangtani okai is vannak. hogy vált a *-kó* utótagból *-ka*? Nyilván szlovák hatásra. Csakhogy ezen a területen a szlovák beköltözés, illetve birtokbavétel XX. századi. Így ne a szlovák *Hajnáčka*-t – ami egyébként a magyarból ment át – tekintsük etalonnak. A monda jóval később keletkezett. Magyarán: a névhez megfelelő regét kellett választani. Az alap Vörösmarty Zalán futása című eposzában keresendő. Itt ugyanis Huba honfoglaló törzsfőnek volt egy Hajna nevű (állandó jelzői: deli,

szép, szelíd, gyönyörű, bodorhajú) lánya, Ete szerelmese. Petőfi így ír: „...figyelemre se méltattam Hajnácskót...” (Petőfi Szótár II, 119). Tompa Mihály, aki gömöri volt, nem szól Hajnácskóról. Nyilván ekkor a rege vagy monda még nem létezett, sőt nem tud róla a Borovszky-féle monográfia sem. Szombathy Viktor Száll a rege várról várra (Pozsony, Madách, 1979.) című munkájában találkozhatunk vele. Nagyjából megtartja azt, amit Vörösmarty leírt, csak éppen Ajnácska szerelmesének neve nem Ete, hanem Gede. Éppen ez bizonyítja, hogy az 1840-es években ez a monda nem létezett – nyilvánvalóan a millennium tiszteletére „hozta létre” valamelyik literátus.

Zolna: Nagyon vörösmartyasnak tűnik ez a név, de Vörösmarty műveiben nem fordul elő. Az igaz, hogy helynévként is adathozható, Zólyom megyei község. Inkább valószínűbb, hogy a *fekete csucsór* nevű gyógynövény neve vált keresztnévvé (CzF., Ball.). Igaz, hogy a magyar ebszóló neve némiképpen csökkenti a név használati értékét, de azt is figyelembe vehetjük, hogy a Nerobol nevű orvosság – az anyagcsere helyreállítására – alapanyaga a zolna.

Szejke: Ismét egy szláv eredetű személynév helynevesítéséből származó névvel állunk szemben. Győr megyei pusztá. Valószínűleg Orbán Balázs nyughelyét – Szejkét – tévesztették össze a névvasztók. Kiss Lajossal egyetértve, szláv (déli) eredetűnek tartom ezt a keresztnévet.

Cintia: Ez az újabban divatos név az ógörögre megy vissza – már ami az etimont tekint. A Künthosz hegy Délosz szigetén van (Strabón, 516). Különösebbet nem olvasunk róla. Viszont női névként előfordul a római irodalomban Propertius verseiben. Európai elterjedését Hans Carossa, német író regényének, illetve Elizabeth Gaskell regényének köszönheti. Ezzel angolszász nyelvterületen a névnek tág tere nyílt. A mai magyarországi elterjedtsége (az alakváltozatokat is beleértve) az amerikai filmeknek köszönhető. Bár nem mulaszthatom kijelenteni, hogy az irodalomban ez a név már ezelőtt is élt (Jókai: A régi táblabírák).

Mirtill: E nevet Nádas Myrtyll (újabb nevén: Mia Nardi) színésznő terjesztette el. Magam is Ladó Jánossal egyetértve francia növénynevből származtattam. Csakhogy volt előzménye: Vörösmarty Zalán futásában az egyik görögnek a neve. Ez a női név nyugatról jött hozzánk, kétség nem férhet ahhoz, hogy francia (esetleg angol) átvételről lehet szó, és nem Vörösmarty eposzának neve nőiesedett el.

Villő: E név közszoji alakjával Kiss Lajos részletesen foglalkozott (NyttudÉrt. 71: 87–93). Utal arra is, hogy keresztnév keletkezett belőle. Csupán kiegészíteni tudom a tőle megszokott filosz hitelességgel és bőséggel hozott adatokat. Bár későbbi adat, de Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások (Pest, 1867.) című művében szól a villőről. S igazat kell adnunk Kiss Lajosnak, amikor ezt írja: „A villő közvetlenül a szlovákból kerülhetett át, e származtatást azonban csak valószínűsíteni lehet, bizonyítani egyelőre nem (93)”. Én ugyan

megkíséreltem, de végkövetkeztetésem megmaradt ugyanott. A szokást németnek kell tekintenünk, magát a nevet viszont feltétlenül szlováknak. Még akkor is, ha gyűjtésekben a villót összekeverik a kiszével.

Tiffany: Napjainkban a szülők ragaszkodnak – legalábbis a női neveket tekintve – az idegen(es) nevekhez. Ezt sem a nyelvtudás, sem az irodalmi műveltség nem indokolja. Igaz, hogy egy év alatt csupán egyetlen kislány kapta ezt a nevet. Nem restelltem a fáradságot, és megérdeklődtem a névadás okát. A Harlequin Kiadó szerelmesregény-sorozatának egyik tagja a Tiffany. A nevet két szótagban ejtik – a betűk magyar hangértékének megfelelően. A becéző változata: *Tifi*. Nem merem azt állítani, hogy ez a név is Hollywood terméke, de közel áll hozzá. Nézzük előbb a származását! Az USA-ban kétségtelenül népszerű név nem amerikai, és még csak nem is angol. A franciából vették át a yenkik, sőt még vezetéknevként is felhasználták. ELSDON C. SMITH: *New Dictionary of American Family Names* (New York, 1973.) igazolja az egyébként is biztos tényeket (511), azaz vagy a *Theophanie* névből származik, vagy éppen a vízkeresztkor született kislány (*Epiphanie*) nevéből. A névadás aligha utal bármelyikre is.

Frézia: Kétségtelenül újabb kori névadás. A rendelkezésemre álló névkönyvekben nem szerepel. Úgy látszik, hogy a névadási forma magyar, de a hangalak mindenképpen idegen. Beleillik a növényeink sorába. A fokföldi gyöngyvirág latin neve. Illatos is, több színben is pompázik. Maga a virág is divatos, de úgy látszik, a neve is az lesz (vö. MIZSER, MNy. 85[1989]: 93–7).

MIZSER LAJOS

Névtani kultúránk gazdagításának egy lehetséges módjáról (Keresztnévszótár 6–16 éves gyermekek számára)

A mai magyar szótárirodalom folyamatosan törleszti adósságait. Az utóbbi időben, ha nem is a kívánt gyorsasággal, de rendszeresen jelennek meg egyes szókészleti területek szótárai, és gyarapszik a speciális tájékoztatást adó művek száma is.

Szűkebb szakterületünkön, az onomasztika terén, ezen belül a személynevek körében is öröndetes gazdagodásról számolhatunk be: nagy úrt pótol KÁZMÉR MIKLÓS munkája, amely a régi magyar eredetű családnevek viszonylagos teljességre törekvő gyűjteménye (Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp., 1993.).